

BƏXTİYAR VAHABZADƏ YARADICILIGINDA UŞAQ FOLKLORU

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında öz dəsti-xətti ilə seçilən xalq şairi, ictimai xadim Bəxtiyar Vahabzadə daim xalqın yanında olmuş, ədəbiyyatın inkişafında böyük xidmətlər göstərmişdir. Onun əsərləri xalq tərəfindən sevilmiş, rəğbət hissi ilə qarşılanmışdır. Xalq ruhuna, xalq ədəbiyyatına bağlı olan şair əsərlərində folklor nümunələrindən bəhrələnmiş və bunu yaradıcılığında əks etdirmişdir. B.Vahabzadə öz əsərlərində, demək olar ki, folklorun bütün janrlarından yerli-yerində bəhrələnmiş, o cümlədən uşaq folkloruna da geniş yer vermişdir. Xalq şairi uşaq yaradıcılığına xüsusi həssaslıqla yanaşmışdır. Belə ki, uşaqların beşikdən məktəb yaşına qədər olan dövrünü poetik epizodlarla əks etdirmişdir.

Qeyd edək ki, uşaq folkloru dedikdə hər şeydən əvvəl şifahi xalq ədəbiyyatının böyük və uşaqlar tərəfindən yaradılan elə nümunələri nəzərdə tutulur ki, onlar uşaqların dünyagörüşünü əks etdirib, onların yaş səviyyəsinə, həyatına həsr olunsun, arzularını ifadə etsin. Bunların içərisində uşaq oyunları xüsusi yer tutmaqla bərabər, sənətkarın yaradıcılığında da əks olunmuş, həm də xüsusi başlıq şəklində tapmacalar, sınımalar, nağıllardan nümunələr verilmişdir.

B.Vahabzadənin əsərlərində folklor, şifahi ədəbiyyata, eyni zamanda elə-obaya, yurda, ocağa, beşiyə bağlılıq duyğusu şəxsiyyətin öz mənəvi əslindən ayrılmazlığını ifadə edir. Şair azyaşlı oxucusuna belə ilk məhəbbət və ehtiram hissi aşılایb göstərir ki, əcdadlarımız, ulu babalarımız ona görə yüksəliblər ki, ocağından, kökündən, keçmişindən ayrılmayıblar. Böyüyüb boya-başa çatdıqları beşiyi unutmamış, ayrıldıqları yurda, ocağa yan baxmayaraq mənimsədikləri adət-ənənələri, yurda bağlılığı nəsil-dən-nəsilə ötürmüşlər. Yaradıcılığında uşaq folkloru nümunələrinin də əsas qayəsi və məgzi məhz bu amillərlə ölçülür.

Fikrimizi əsaslandırmaq üçün sənətkarın uşaqlarla bağlı yazdığı şeirlərinə nümunə olaraq “Beşik”, “Mənim ad günlərim”, “Anam təzədən böyüyür”, “Azərbaycanlı ana”, “Ana hədiyyəsi” və s. göstərə bilərik.

Bilirik ki, uşaq folklorunun geniş yayılmış janrlarından biri də laylalardır. Laylalar anaların körpəsinin rahat yuxuya getməsinə təmin etmək, bəsləmək, əzizləmək, dilini açmaq və s. ilə əlaqədar oxuduqları nəğmələrdir. Aşağıdakı layla nümunəsi də özündə məhz bu fikri ifadə edir:

Laylanın hər xalı bir ümid, güman,
Onun ahənginə qaynadı qanım,
Anamın yanıqlı laylalarından
Süzüldü ruhuma Azərbaycanım (5, 70).

Məlumdur ki, laylalara beşik nəğmələri də deyilir Bu nümunələr hələ dil açmamış körpələr üçün ahəngdar bir ritmlə oxunur. Şairin “Beşik” şeirində də aşağıdakı layladan yaradıcı şəkildə istifadə olunmuşdur:

İnsanın insana məhəbbətini, ey beşik,
İlk dəfə biz səndə duyduq,
Dünyanın zövqünü, səadətini
Ananın o ilq səsində duyduq.
Layla dedim yatasan,
Qızıl gülə batasan.
Qızıl güllər içində
Şirin yuxu tapasan (1, 35).

Araşdırmamızdan aydın olur ki, birinci yaş dövrünə daxil olan uşaq folkloru nümunələrinin yaradıcısı da analardır. Göründüyü kimi, doğulduğu kəndə gedərkən orada gördüyü adi taxta beşik şairdə belə geniş, əhatəli hisslər və düşüncələr doğurmuşdur. Bəxtiyar Vahabzadənin “Beşik” şeirində bu hissənin ifadəsi səmimi olmaqla bərabər həm də məzmunlu və genişdir:

Bizim anaların laylalarından
Axtı ruhumuza Vətənin özü

Beşik kökümüzdür... ucalıb ordan
Tanıdaq dünyaya öz kökümüzü (1, 35).

Bunu da qeyd edək ki, bəd nəzərdən qorunmaq üçün insanlar arasında tarixən bir çox inanclar yaranmışdır. Onlardan göz muncuğunu və üzərliyi nümunə göstərə bilərik. “Beşik” şeirində analarımızın öz körpəsinə bəd nəzərdən, şər ruhlardan qorumaq üçün bu vasitələri ustalıqla təsvir etmişdir:

Qara göz muncuğu sol biləyimdə,
Beşiyin üstündə üzərlik, Quran,
Anam qoruyardı məni bunlarla
Dünyanın hər cürə bəlalərindən (1, 35).

İnsanlar arasında üzərliyin qoruyucu-mifik xüsusiyyəti isə aşağıdakı nümunədə bu cür ifadə olunmuşdur:

Üzərliksən, havasan,
Hər bir dərdə davasan,

³⁷ AMEA Folklor İnstitutu. Folklor və yazılı ədəbiyyat şöbəsinin elmi işçisi. tahire.ss20@gmail.com

Balama göz dəyənin
Gözlərini ovasan (4, 12).

Nümunə olaraq tədqiq etdiyimiz bu laylalar da göstərir ki, sıfahi xalq yaradıcılığı yazılı ədəbiyyat üçün daim qaynaq və mənbə olmuş, istər böyüklər, istərsə də uşaqlar üçün yaradılmış folklor nümunələri bədii əsərləri daha da zənginləşdirmişdir.

Görkəmli sənətkarın yaradıcılığını tədqiq etdikcə bir məqam da diqqətimizi çəkir. Belə ki, şair “Anam təzədən böyüyür” şeirində qızına öz anasının adını qoyduğunu vurğulamış, anasının qızıyla bağlı arzu və istəklərini təənnüm etmişdir:

Anam öz adını qızıma verdi,
Anam nəvəsini çox istəyərdi.
Körpə nəvəsini qoyub yerində
Anam arxayınca dünyadan getdi (1, 22).

Biz bu fikri “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanındakı qeyd edəcəyimiz nümunə ilə də müqayisə edə bilərik. Bildiyimiz kimi, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında Dədə Qorqud Buğac, Basad kimi qəhrəmanlara göstərdiyi şücaətlərinə görə ad verir. Məsələn, birinci boyda oxuyuruq: “Bayandır xanın ağ meydanda bu oğlan cəng etmişdir. Bir buğa öldürmüş sənin oğlun, adı Buğac olsun! Adını mən verdim, yaşını Allah versin!” Dədə Qorqud belə deyir.

Ümumiyyətlə, folklorumuzda “ad vermə” motivini “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında çox geniş şəkildə görə bilərik. Bəxtiyar Vahabzadə də bu motivi öz yaradıcılığında aydın şəkildə ifadə etmişdir.

Xalq şairinin “Ana hədiyyəsi” şeirində başqa bir məqam da diqqətimizi çəkir ki, hansı ki bu təənnüm bir daha “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını yadımıza salır. Belə ki, ana Allahdan diləyir ki, öz ömründən kəsib, balasının ömrünə calasın:

Sən mənim ömrümdən kəsib illəri
Balamın ömrünə cala, ay Allah! (1, 18).

Vurğuladığımız kimi, bu epizod bizə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının beşinci boyunu xatırladır və iki epizod müqayisə edilə bilər. “Ana hədiyyəsi” şeirində ana öz canını balasına verməyi Allahdan istəyir. Qeyd etdiyimiz Dəli Domrulun qoca ata-anasından can istəməsi isə dastanda aşağıdakı kimi ifadə olunur:

Ezrayıl aydır: “Mərə, dəli qavat! Dexine anam dilərsən! Ağsaqqallı baban yanına vardığın, can vermədi. Ağbirçəkli anan yanına vardın can vermədi” (3, 100).

Ümumiyyətlə, folklorumuzda “can istəmə” motivi vardır ki, biz bunu “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında aydın şəkildə görə bilərik və aydın olur ki, müəllif də bu motivi dastandan götürərək öz yaradıcılığında mükəmməl şəkildə təənnüm etmişdir.

Yuxarıda da vurğuladıq ki, Bəxtiyar Vahabzadə şeirlərinin hər misrasında beşiyin önəmli olduğunu dəfələrlə təənnüm etmişdir. Bu məqamla da bağlı fikrimizi daha aydın ifadə etmək üçün “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına bir daha müraciət edəcəyik. Şair ilk mənzil, ilk yuva adlandırdığı beşikdə dahilərin, qəhrəmanların yetişdiyini dönə-dönə nəzərimizə çatdırır və bu, şeirdə əksini aşağıdakı kimi tapmışdır:

Qılınc çəkmək üçün ələmə, dərdə
Sabirlər, Nəbilər, Babəklər yatır,
İnsanın insana məhəbbətini
Ey beşik, ilk dəfə biz səndə duyduq (1, 30).

Beşiyin üstünə səpildi dən-dən
Qaynar çeşmələrin zümzümələri,
Aldı öz kökünü beşiyimizdən
Üzeyir nəğməsi, Füzuli şəri (1, 30)

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da beşiklə bağlı çox maraqlı epizodlara biz də müraciət edərək fikrimizi izah edək. Belə ki, Uruz ağacı tərif edərkən Məhəmməd peyğəmbərin beşiyindən danışır. Aydın olur ki, ağacdən düzəldilmiş beşik müsəlman ölkələri üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bəxtiyar Vahabzadə də göstərmək istəyir ki, beşikdən başlayan vətən sevgisi müqəddəs olduğu kimi, beşik də, yurd da, el-oba, torpaq sevgisi də dəyərlidir və hər zaman şair və yazıçılarımızın əsərlərində məzmunlu şəkildə vəsf edilir:

Beşik kökümüzdür... ucalıb ordan
Tanıdaq dünyaya öz kökümüzü! (1, 30).

Öz kökünə bağlı olan insanlar vətənə bağlı olar. Ocağını, yurdunu qoruyan vətəni də müqəddəs bilib qoruyar. Şairin yaradıcılığında bu mövzular həssas şəkildə öz əksini tapmışdır. Şair tarixə, qaynaqlara istinad edərək beşiyi mədəniyyətimizdə kök salmış müqəddəs ocağa bənzətmişdir:

Hər köhnə ocaqda təzə bir ocaq...
Ruhum təzələndi, fikirim ucaldı (1, 30).

Qeyd etdiyimiz kimi, əgər bir körpənin beşiyi “ocaq” sayılırsa, müqəddəs tutulursa, uşaq böyüdükcə həmin “ocaq” vətənə çevrilir:

Hopdu ruhumuza bayatılardan

Nəğməyə bənzəyən ləhcələrimiz.
Daddıq dilimizin şirinliyini
Hələ bələkdəyən bu beşikdə biz (1, 30).

Məqələmizdə nümunə üçün istinad etdiyimiz şeirlərdən də aydın görünür ki, yaradıcılığının əsas məğzini təşkil edən sadəlik, aydınlıq və inandırıcılıq şairin dilinə məxsus əsas xüsusiyyətlərdəndir. Sənətkarın uşaq şeirlərinin də mənalı, məntiqli olub, daha aydın, rəvan və səlixt oxunmasının səbəbi də bununla bağlıdır.

Aparığımız qısa bir tədqiqatdan da aydın olur ki, xalq şairinin yaradıcılığının ruhunu folklor, klassik ədəbiyyat və bəşəri-bədii təfəkkürün zəngin qaynağından götürüb. Bəxtiyar Vahabzadənin milli-mənəvi dəyərlərdən, xalq ruhundan, folklorlardan yetərincə bəhrələnməyi onun tariximizə, adət-ənənələrimizə, etnoqrafiyamıza bağlılığının göstəricisidir və bununla sənətkarımız xalqımızın əbədi sevgisini qazanmış, adı tariximizə qızıl hərflərlə həkk olunmuşdur. Vətən, yurd sevgisini ürəyində və qələmində daşıyan sənətkar qeyd etdiyimiz şeiri də onun kökünə bağlılığının bariz nümunəsidir:

Həmişə öyrədib, öyrədir zaman,
Kökədən gəlməyəni yox etmək asan!
Nəsənsə, özün ol,
Kökündən yapış!
Dünənə arxalan,
Bu gündən yapış! (6, 91).

Bütün bunlar göstərir ki, şairin yaradıcılığında xalqını üstün tutub torpağının hər daşını, qayasını sevməyi, elinə-obasına vurğunluğu ön plandadır. Sənətkarın yaradıcılığının əsas şərtlərindən biri xalq nümunələrində ustalıqla istifadə edərək vətənə, doğma yurda sədaqət, zəhmət, əməksevərlik müsbət keyfiyyətlər kimi diqqətimizi cəlb edir. Özünün yaratdığı aforizimlərlə xalqdan gələn deyimləri, hikmətli kəlamları yenidən xalqa qaytarmış, gələcək nəsillərə çatdırmağı özünə mənəvi borc bilmişdir.

Görkəmli sənətkar inanclarla bağlı “Azərbaycanlı ana” şeirində də folklorumuzdan bəhrələnməmişdir. Şair soykökünə bağlı olduğu üçün inanclarımızı, atalar sözləri və aforizmləri əsərlərində lazımlı şəkildə, dolğun formada ifadə etmişdir. Göstərdiyimiz bu nümunədə inancla bağlı belə bir fikir diqqətimizi çəkir:

Elə ki, əlində su dolu cürdək
Çıxdı qarşımıza qoca bir ana (2, 66).

Məlumdur ki, Azərbaycan folklorunda su ilə bağlı inanclar çoxdur. Məsələn, səfərə çıxan insanın arxasınca su atmaq, uşağı qırxdan çıxarmaq, əgər su dolu qabla qarşına çıxsalar, işin avand olar və ya adət-ənənələrimizdən biri olan su çərşənbəsini göstərə bilərik.

Adət-ənənəmizə görə, ana-bacılarımız övladlarını səfərə yola salarkən işləri, yolları su kimi saf, uğurlu olsun deyər arxalarınca su səpərlər. Şair şeirdə bunu göstərərək ki, analarımız qədim inanclarımızı qoruyub saxlayıblar və bunları qorumaq gələcək nəsillərin də mənəvi borcudur:

Bu qədim adətə inanır ana,
İnanır yollarda bizə xətər yox.
İnanır inama, inanır suya,
İnanır mənzilə çoxdan çatmışıq (2, 66).

Xalq arasında belə inanclar da var ki, insanlar gördükləri yuxunu suya danışarlar. Nağıllarda suyun insanla danışması, sudan dilək diləmə və s. bu kimi məqamlar fikrimizin izahına bir nümunədir. Xalq arasında daha bir inanca görə, çərşənbə gecəsində sular axmır, dayanır.

Xalqımızın su ilə bağlı inancına daha bir nümunə olaraq, suya salınmış iynə ilə bəxt sınamaq mərasimini göstərə bilərik. Suyla bağlı çoxlu sayda bu və digər inanclar xalqımızın yaddaşında və folklorumuzda qorunub saxlanılır:

Hardasa bədbəxtlik məni izləsə,
Qorxmuram, bilirəm ötcək gec-tez,
Dayanıb üstümdə ana kölgəsi,
Cürdəkdən su səpir arxamca səssiz (2, 66).

Beləliklə, apardığımız araşdırmadan aydın olur ki, Bəxtiyar Vahabzadə yazılı ədəbiyyatla uşaq folkloru, xalq ədəbiyyatı arasında mənəvi bir bağlılıq yaradan, folklorun incəliklərindən öz üslubu, dəsti-xətti ilə istifadə edən sənətkarlarımızdan biri olub. Buna görə də, yaradıcılığının əsas məğzini təşkil edən sadəlik, aydınlıq və inandırıcılıq sənətkarın dilinə məxsus əsas xüsusiyyətlərdəndir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bəxtiyar Vahabzadə. Payız düşüncələri. B., “Yazıçı”, 1981, 145 səh.
2. Bəxtiyar Vahabzadə. Hər çiçəkdən bir ləçək. Şeirlər. (Tərcümələr.) B., “Yazıçı”. 1982. 247 səh.
3. Bəxtiyar Vahabzadə. Lirikası. – B., Azərneşr, 1981, 215 səh.
4. Xalqımızın deyimləri və duyumları. Bədii ədəbiyyat. Toplayıb yazıya alanı, işləyəni və tərtib edən: Həkimov M.İ. Maarif, 1986, 392 səh.
5. Kitabı-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004, 376 səh.
6. Yaşar Qarayev. Şamil Salmanov. Poeziyanın kamilliyi, B., “Yazıçı”, 1985. 193 səh.

Açar sözlər: Bəxtiyar Vahabzadə, uşaq folkloru, bədii ədəbiyyat, yazılı ədəbiyyat, bayatı, layla, tapmaca, nağıl, inanc

Ключевые слова: Бахтияр Вагабзаде, детский фольклор, художественная литература, письменная литература, баяты (жанр азербайджанского лирического стиха, лирические четверостишия, являющиеся наиболее распространенным из всех стихотворных форм азербайджанского фольклора), лайла (колыбельная), загадка, сказка, вера

Key words: Bakhtiyar Vahabzade, children's folklore, fiction, written literature, bayati (quatrain), lullaby, riddle, fairy tale, faith

Xülasə

Bəxtiyar Vahabzadə də öz dövrünün sənətkarları kimi folklorla bağlı olan şairlərimizdən biridir. Folklorlardan istifadə üsulları sənətkarın yaradıcılığında məqsədyönlü xarakter daşmadığına görə xalq ədəbiyyatı nümunələri poetik baxımından təbii və diləyatımlıdır. Bu işə uşaqların hərtərəfli inkişafına və dünyaya görüşlərinin formalaşmasına öz müsbət təsirini göstərir. Məqalədə B. Vahabzadənin yaradıcılığında uşaq ədəbiyyatının folklorla əlaqəsi qeyd etdiyimiz aspektlərdən təhlil olunur. Aydın olur ki, şairin yaradıcılığı həm də uşaqların pak dünyasını, onların mənəvi gözəlliklərini özündə əks etdirən folklor nümunələri ilə zəngindir.

Children's folklore in Bakhtiyar Vahabzade's activity

Summary

Bakhtiyar Vahabzade is one of our poets, as the other artists of his time connected to folklore. Due to the fact that the methods of using folklore are not of a purposeful nature in the master's activity, the examples of folk literature are natural and characteristic from the point of view of poetry. Thus, it shows a positive impact on the comprehensive development of children and their formation of world views. In the article the relationship of children's literature with folklore in B. Vahabzade's activity is analyzed from the mentioned aspects. It becomes clear that the poet's activity is also rich with folklore examples, which reflect the pure world of children and their spiritual beauty.

Детский фольклор в творчестве Бахтияра Вагабзаде

Резюме

Бахтияр Вагабзаде, также как и другие мастера слова своей эпохи, является одним из наших поэтов, которые связаны с фольклором. Поскольку методы использования фольклора в творчестве поэта носят нецеленаправленный характер, образцы народной литературы в его работах, являются естественными и легко поддающимися к произношению с поэтической точки зрения. А это оказывает положительное влияние на всестороннее развитие детей и формирование их мировоззрения. В статье анализируются связь детской литературы с фольклором в творчестве Б. Вагабзаде по упомянутым нами аспектам. Выясняется, что творчество поэта также богато образцами фольклора, которые отражают в себе чистый мир детей и их духовную красоту.

RƏYÇİ: dos. L.ƏƏləkbərova